

SLAVENSKI I IRANSKI

§ 32 Bez obzira na rješenje problema pradomovine Slavena, nema nikakve dvojbe da su predci Slavena dolazili u česte dodire s iranskim nomadima, prije svega sa Skitima, Sarmatima i Alanima, koji su u posljednjim stoljećima prije Krista i u prvim stoljećima poslije Krista bili prisutni u širokom području istočne i jugoistočne Europe. Imena dviju velikih rijeka, Dnjepra i Dnjestra, s kojima su se Slaveni zacijelo rano upoznali, iranska su, a iranskih toponima ima i u današnjoj Rumunjskoj⁵⁴.

Osobito se u starijim lingvističkim priručnicima često ističe da je praslavenski pretrpio velik jezični utjecaj iranskoga. Takvo mišljenje zastupa npr. Zbigniew Gołąb (1990), koji misli da su sve slavenske riječi s neobjašnjenim početnim *x- iranizmi. Bernštejn (1966) također navodi velik broj riječi koje smatra iranizmima u slavenskome, a čitavom problemu posvećena je i opsežna studija O. N. Trubačeva (1965).

S druge strane, neki su autori isticali da sigurnih iranizama u slavenskome ima vrlo malo: Vaillant i Meillet (1934: 508) iranskom posuđenicom u praslavenskome smatraju samo riječ *taparu (rus. *topór* »sjekira«, polj. *topór*, čak. *toporišće* »držalo sjekire ili motike«) koju izvode iz iranskoga *tapara⁵⁵ (perz. *teber*, baludžski *tapar*). Pa ipak, ni oni ne poriču da postoje neki tragovi utjecaja iranskoga na slavenski, npr. u semantičkoj evoluciji riječi »bog« (stperz. *baga-*, av. *bagə*, sogdijski *bag-*), koja i u slavenskom i u indoiranskome osim božanstva označuje i »bogatstvo, udio«; usp. stsl. *bogatъ* spram *u-bogъ* »siromašan«.

Ekskluzivna je izoglosa također i adpozicija (prijedlog i poslijelog) stperz. *rādiy* – stsl. *radi*.

S metodološkog stanovišta nedopustivo je sve slavenske riječi s neobjašnjenim početnim *x- smatrati iranizmima, kao što to čini Gołąb.

Slavensko početno *x- ima različite izvore, od kojih su neki utvrđeni (ie. *ks-, početno *s- iza *r, *u, *k, *i itd.), a neki zacijelo još nisu do kraja razjašnjeni, no nedvojbeno je da sve slučajeve početnoga *x- u slavenskom prvo treba pokušati protumačiti slavenskim glasovnim zakonima, a tek onda pomišljati na posuđenice, pri čemu valja pretpostavljati da je iranski jezik-davatelj samo ako

⁵⁴ Usp. npr. Popović 1960: 89; ime rijeke *Pрут* u Rumunjskoj moglo bi biti od iranskoga *prpa- «gaz».

⁵⁵ Gołąb (1990) pak upravo tu riječ smatra posuđenicom iz slavenskoga u iranski, zbog etimološke veze sa slavenskim *tepa »udarati«. Meillet i Vaillant ovako objašnjavaju malobrojnost iranizama u slavenskome: *Le fait ne doit pas surprendre: une civilisation de tribus guerrières et en partie nomades comme celles des Scythes et des Sarmates n'a pu exercer qu'une influence superficielle sur la civilisation patriarcale des Slaves.* « Ta činjenica ne treba iznenaditi: civilizacija ratničkih i djelomično nomadskih plemena, poput skitske i sarmatske, mogla je izvršiti samo površan utjecaj na patrijarhalnu civilizaciju Slavena. » (Meillet & Vaillant 1934: 508).

je etimon posvjedočen u iranskome i ako ima dodatnih glasovnih razloga da se riječ smatra iranskom.

U građi koju je prikupio Golaḅ (*op. cit.*) valjalo bi razdvojiti one riječi koje su vjerojatno posuđenice iz iranskoga od onih koje su mogući iranizmi, ali za koje su vjerojatnija druga tumačenja. Primjerice, riječ *xurtu »hrt« (rus. *xort*, polj. *chart*) izvodi se iz iranskoga samo na osnovi dvojbene korijenske etimologije: ie. *ser- »teći, žuriti se« (skr. *sarati* »teče«), *srto- > iran. *hrta-, pri čemu se ne uzima u obzir niti činjenica da je iransko *hrta- (navodni izvor slavenske riječi) neposvjedočeno, kao ni to, da je pridjev izveden trpnim sufiksom *-to- a priori neočekivan kod prijelazne glagolske osnove *ser-. S druge strane, etimološka veza sa slavenskim *skaru »brz« (rus. *skóryj*, polj. *skory*) izgleda daleko izglednijom, uz pretpostavku inače vrlo česte metateze *ks- > slav. *sk-.

Valja istaknuti da su među vjerojatnim posuđenicama iz iranskoga neke općeslavenske, npr. *gōnjā »ogrtač« (rus. *gúnja*, polj. *gunja* »dlakava tkanina« < iran. *gaunyhā-; usp. av. *gaona-* »kosa, dlaka«, osetski *γun* »vuna«), a neke su ograničene samo na dio slavenskoga područja, npr. *gupānu »gospodar« (stčeš. *hpán*, polj. *pan*) < iranski *gu-pāna- »nadglednik stoke«, *pātrītej »promatrati« (polj. *patrzyć*) < iran. *pātray- (av. *pāθrāy* »štiti«).

Rješenje problema iranskih posuđenica u slavenskome, njihove rasprostranjenosti i relativne kronologije, jedan je od najvažnijih zadataka suvremene slavistike⁵⁶.

U strukturalnom pogledu, zanimljivo je da postoje iznenađujuće podudarnosti između slavenskih jezika i osetskoga, iranskog jezika koji je postao od alanskoga, a danas se govori na Kavkazu.

Osetski poput slavenskoga dijeli glagole na svršene i nesvršene, pri čemu se glagoli svršenoga vida izvode iz nesvršenih prefiksacijom. Također, zamjeničke se klitike u osetskome sintaktički ponašaju slično kao u slavenskome, a slična je i upotreba genitiva za izražavanje izravnoga objekta u nekim konstrukcijama.

Ostaje spornim jesu li te podudarnosti rezultat drevnih dodira između Slave-
na i Alana ili slučajnog tipološkog paralelizma u razvoju.

⁵⁶ Za opći pregled problema v. Reczek 1991.; broj navodnih iranizama kod toga autora je prevelik, kao i kod Z. Golaḅa (1990). S iranističke točke gledišta napisana je vrlo vrijedna monografija o odnosu iranskih i slavenskih jezika Džoj J. Edel'man 2002.